

KNIHOVNY A DISTANČNÍ VZDĚLÁVÁNÍ

Daniela Tkačiková, Ústřední knihovna Vysoké školy báňské-Technické univerzity Ostrava

Mohutný rozvoj nejrůznějšího forem distančního a otevřeného vzdělávání představuje jeden z nejvýraznějších trendů v oblasti vzdělávání. Distanční vzdělávání se stalo účinnou metodou výuky umožňující vzdáleným studentům získat potřebné znalosti a dovednosti nejen prostřednictvím různých kursů podporujících celoživotní vzdělávání, ale také v rámci studijních programů na univerzitách.

Ačkoliv jde o desítkami let prověřenou formu výuky v nejrůznějších oblastech a oborech, zaznamenalo distanční vzdělávání velký rozmach v posledních dvou desetiletích především díky moderním informačním a komunikačním technologiím. Technologický pokrok umožnil nabídnout vzdělání podstatně širšímu okruhu zájemců a zároveň částečně odstranil nebo alespoň zmírnil určitá omezení, která tuto metodu výuky provázejí. Je to především chybějící osobní kontakt a bezprostřední zpětná vazba mezi učitelem a studujícími. Prostředí Internetu lze využít pro komunikaci prostřednictvím elektronické pošty nebo video konferencí, pro zpřístupnění výukových materiálů, ať už jde o studijní texty nebo o interaktivní multimediální výukové programy, pro získávání dalších nezbytných informací dostupných v knihovnách nebo prostřednictvím nejrůznějších internetových zdrojů a služeb. Síťové elektronické prostředí je vhodné jak pro získávání a registraci studujících, tak také pro hodnocení jejich znalostí získaných v průběhu studia.

Distanční vzdělávání je zpravidla charakterizováno několika základními atributy:

- jde o multimediální formu řízeného studia,
- učitelé a studující jsou od sebe fyzicky odděleni po více než polovinu trvání výukového procesu,
- způsob výuky a hodnocení studujících ovlivňuje vzdělávající organizace,
- výuka může probíhat individuálně nebo ve skupinách, případně v kombinaci obou způsobů,
- vzdělávací prostředí je využito ke komunikaci učitele se studujícími a pro šíření obsahu kursů – může jít o tištěné materiály, mluvené přednášky, filmy a video programy, interaktivní výukové programy na disketách, na CD-ROM nebo šířené po síti, přičemž pro přenos těchto materiálů bývá využívána pošta (korespondence, zasílání textů, audiokazet nebo videokazet, disket či

CD-ROM) rozhlas nebo televize a v současnosti především prostředí Internetu, resp. služba World Wide Web,

- mezi učitelem a studujícím probíhá obousměrná komunikace.

System distančního vzdělávání lze využít pro každý druh vzdělávání, od krátkých kursů až po univerzitní studijní programy. Jeho účastníkem může být každý člověk (obecně bez rozdílu věku, v praxi od 18 let), pokud umí číst s porozuměním a je schopen sledovat zvukové a audiovizuální záznamy. Distanční vzdělávání lze samozřejmě kombinovat s jinými typy vzdělávání – např. s korespondenčním, prezenčním či dálkovým studiem. Určitým problémem je při distančním vzdělávání osvojování sociálně interaktivních dovedností, a proto bývá nejčastější formou **studium kombinované**, při němž se některé části kursu absolvují prezenčně.

Distanční vzdělávání a Internet

Je-li pro distanční vzdělávání využito možností Internetu, je pochopitelné, že studující musí mít zajištěny odpovídající technické podmínky a musí zároveň disponovat základními znalostmi a dovednostmi nezbytnými pro práci s moderními informačními technologiemi (znalost operačního systému, práce se soubory v různých formátech, ovládání klienta elektronické pošty a prohlížeče Webu, znalost práce s vyhledávacími nástroji apod.). Studující musí tedy být schopni pracovat v elektronickém prostředí, aby si mohli stáhnout studijní materiály, komunikovat s učiteli i ostatními studujícími prostřednictvím elektronické pošty, diskusních skupin, video konferencí aj., zasílat vypracované úkoly nebo absolvovat prostřednictvím sítě testy získaných znalostí.

Distanční vzdělávání prostřednictvím Internetu poskytuje oproti jiným výukovým metodám řadu výhod:

- usnadňuje samostudium v souladu s potřebami studujících a umožňuje jim zvolit si pro studium nejvhodnější dobu a čas podle jejich individuálních podmínek,
- publikování elektronických výukových materiálů je rychlejší a levnější, jejich inovace, rozšiřování a aktualizace jsou možné prakticky bezprostředně v závislosti na okamžitých potřebách či změnách.

Také ze strany vzdělávající instituce je nezbytné zajistit odpovídající zázemí, jak pro přípravu, tak i pro vlastní realizaci kursů. Učitelé musejí mít odpovídající znalosti pro vytváření a šíření obsahů kursů prostřednictvím sítě. Nezbytností jsou znalosti týkající se budování a designu webových dokumentů, vytváření multimediálních výukových materiálů apod. Pokud se nenaučí učitelé pracovat s těmito technologiemi, stěží je možné očekávat, že bude distanční výuka prostřednictvím Internetu efektivní a kvalitní. Využití moderních technologií pro výuku pochopitelně neznamená, že se pouze umístí na Web texty využívané v tradiční výuce. Materiály pro distanční výuku musí odpovídat tomuto prostředí a způsobu výuky, musí být interaktivní, uživatelsky přívětivé a musí podporovat samostatné učení. Chce-li se někdo pustit do přípravy podobného kursu, musí

tedy disponovat znalostmi potřebnými pro vývoj software i znalostmi oboru, který je předmětem výuky. Neznamená to samozřejmě, že tyto znalosti musí mít jeden člověk – je to prostředí pro týmovou práci a spolupráci odborníků, nejen z různých profesí, ale také pro spolupráci vzdělávacích institucí. Spolupráce je zároveň předpokladem pro minimalizaci zbytečně vynaloženého úsilí i finančních prostředků při přípravě kursů.

Internet kombinuje výhody ostatních médií, i když je zatím v mnohém sám o sobě méně kvalitní než tradiční média (např. podmínky pro přenos audiovizuálních materiálů vykazují zatím mnohá omezení). Jeho výhodou je, že spojuje lidi po celém světě, navíc je toto spojení finančně mnohem efektivnější, než mnohé z tradičních cest (pokud ovšem pomineme vysoké náklady na vybudování, provoz a údržbu sítí, na pořízení počítačů a jejich příslušenství, na software...). Internet je také obrovským zdrojem nejrůznějších informací a tyto informace je možné poměrně jednoduše zakomponovat do kursů, což je u ostatních médií problematické či nemožné, už vůbec ne v takovém množství a rozmanitosti, jakou nabízí publikační prostor Internetu.

Na druhé straně je nutné si uvědomit, že bychom neměli přeceňovat možnosti moderních technologií ve vzdělávání, zvláště v oblasti vysokoškolského studia. Jde jednak o účinný prostředek podpory samostatného studia (což je pochopitelně využitelné nejen v rámci distančního vzdělávání), jednak o alternativu rozšiřující možnost přístupu ke vzdělání především těm, kteří z nějakého důvodu nemají (či dříve neměli) podmínky pro studium řádné. Jedním z cílů univerzit je kromě výuky také budování vědecké obce a příprava studentů na to, aby se stali její součástí, a tento cíl lze nejlépe naplnit prostřednictvím řádného studia, při němž je možné se osobně setkávat, diskutovat a řešit problémy.

Příprava kursů distančního vzdělávání není jednoduchá a většinou je ve srovnání s tradičními formami výuky mnohem náročnější, jak finančně, tak personálně, zvláště se to týká distančně vzdělávacích programů a kursů využívajících možností moderních informačních technologií. Na jedné straně tyto nové technologie podnítily mohutný rozvoj distančního vzdělávání, na druhé straně se ukazuje, že je další vývoj v této oblasti do značné míry podmíněn nezbytnými investicemi především ve sféře personální. Mnoho učitelů se aktivně podílí na přípravě a realizaci distančního vzdělání, protože je osobně přitahují nové a atraktivní možnosti moderních technologií. Nelze však spoléhat na to, že všichni budou práci navíc vykonávat se stejným nadšením, aniž by byli za ni dostatečně ohodnoceni. Nedostatek času se neprojevuje jenom při náročné přípravě nových kursů, ale také v jejich průběhu. Většina učitelů, zvláště na vysokých školách, se totiž podílí na distančních kursech vedle své běžné pedagogické práce [lit. 2, 7].

Knihovnictví a distanční vzdělávání

Jestliže je distanční forma vzdělávání vhodná pro prakticky všechny obory, pak je celkem přirozené, že se nevyhnula ani knihovnictví. V naší profesi se s distančním vzděláváním můžeme setkat v několika oblastech:

- podpora knihoven distančnímu vzdělávání,
- distanční vzdělávání knihovníků,
- využití metod distančního vzdělávání v informační přípravě uživatelů.

První téma ponechávám v tomto textu stranou a případné zájemce odkazují na svůj příspěvek pro INFOS 2000 [lit. 6]. V následujícím textu se ve stručnosti budu věnovat zbývajícím dvěma oblastem.

Distanční vzdělávání knihovníků

Knihovnictví a informační věda je obor, který je sám o sobě velmi vhodnou oblastí pro aplikaci metod distančního vzdělávání prostřednictvím moderních informačních technologií, obzvláště v současnosti, kdy je značné množství tradičně knihovnických informací a služeb zpřístupňováno prostřednictvím Internetu. Není proto divu, že jak pro vzdělávání knihovníků, tak pro výchovu uživatelů informací, je toto prostředí nejen atraktivní, ale také velmi praktické.

Distanční vzdělávání tak proniklo jak do univerzitní přípravy na výkon povolání, tak do dalšího vzdělávání pracovníků knihoven. Kursy dalšího vzdělávání jsou nezbytné jako podpora pro práci s novými produkty a službami, pro získání a prohloubení praktických znalostí a dovedností s novými technologiemi a s novými pracovními postupy. Protože je většina „novinek“ v knihovnách spojena právě s oblastí informačních technologií, je výhodné – také s ohledem na souběžné ekonomické aktivity studujících – využít pro tyto kursy právě distanční vzdělávací technologie.

Že je knihovnictví a informační věda vhodnou disciplínou pro vývoj nástrojů a metod pro asynchronní, na vzdálenostech nezávislou výuku, především v oblasti dalšího vzdělávání, je možné si ověřit na nabídce distančních kursů nabízených na některých univerzitách v USA nebo na kursech **Special Libraries Association**.

- **Emporia State University School of Library and Information Management Distance Education Program**
<http://slim.emporia.edu/program/distance/distance.htm>
- **Florida State University, School of Information Studies – Distributed Learning Information**
<http://www.fsu.edu/~lis/distance/>
- **Rutgers, The State University of New Jersey, School of Communication, Information and Library Studies (SCILS) – Distance Education Courses**
<http://www.scils.rutgers.edu/de/index.html>
- **University of Arizona, School of Information Resources & Library – Science Distance Learning Opportunities**
<http://www.sir.arizona.edu/viropops/>
- **University of Illinois at Urbana-Champaign, Graduate School of Library and Information Science – Library Education Experimental Program**
<http://leep.lis.uiuc.edu/>
- **Virtual School of Library and Information Science (VSLIS)**

<http://witloof.sjsu.edu/vslis/>

- **Special Libraries Association Strategic Learning and Development Center**

<http://www.sla.org/professional/>

Pro příklady nemusíme ostatně chodit nikam daleko. Ve **Slovenské republice** byl realizován projekt **ProLIB** (Professional Development Program for Slovak Librarians), který pracovníkům knihoven nabídl distanční kurzy v rámci programu dalšího vzdělávání. Projekt byl realizován díky finanční podpoře programu TEMPUS ve spolupráci se zahraničními partnery, kteří pomohli (nejen) svým know-how v této oblasti. Bohužel z příspěvků věnovaných tomuto projektu [lit. 4, 5], ani z osobního vystoupení (byť velmi zajímavého a podnětného) autorky zmíněných příspěvků na semináři CASLIN 2000, nebylo možné získat podrobnější informace a tedy i představu o tom, jak podobný kurs vypadá. Oba příspěvky se totiž zabývají především organizační stránkou a dalšími souvislostmi a předpoklady řešení projektu. Je z nich pouze zřejmé, že při vlastní realizaci kursů byla využito síťové prostředí Internetu. Pokračováním projektu ProLIB je projekt **EduLIB**.

ProLIB

<http://www.lib.tuke.sk/prolib/>

EduLIB

<http://www.edulib.sk/>

Zřejmě na úplně jiné úrovni jsou budovány kurzy, které nabízejí instituce specializované na nabídku placených elektronických kursů. Přesto je možné doporučit návštěvu jejich webových stránek, neboť si tak lze díky volně dostupným kursům nebo ukázkám programů názorně představit, jak podobné kurzy vypadají nebo mohou vypadat.

DigitalThink

<http://www.digitalthink.com/>

LearnItOnline

<http://www.learnitonline.com/>

Využití metod distančního vzdělávání v informační přípravě uživatelů

Jednou z velkých výhod Internetu jako výukového prostředí je, že odpovídá představě dnešních studentů o tom, jakým způsobem by se rádi učili. Počítače, včetně Internetu, jsou pro většinu z nich již běžnou součástí každodenního života. Dnešní studenti jsou navíc mnohem více orientováni na vizuální vnímání než předchozí generace. Dá se samozřejmě předpokládat, že další generace budou ještě lépe vybaveny pro výuku prostřednictvím moderních technologií. Velký podíl na tom všem mají televize, video a počítačové hry, a tak se není možné divit, že se dnešním mladým lidem např. pod pojmem encyklopedie spíše vybaví CD-ROM než police plná knih. Toho všeho lze pozitivně využít i v přípravě uživatelů pro práci s informacemi – zvlášť když si uvědomíme, že v elektronické podobě jsou po Internetu stále více šířeny nejen informace o informacích (např. katalogy knihoven, nakladatelů, knihkupců nebo dokumentografické báze dat),

ale také informace samotné (časopisy, knihy, obrazové dokumenty, zvuk, video apod.).

Při přípravě kursu pro uživatele lze tedy s úspěchem využít všech možností, které webové technologie nabízejí. Obrovskou výhodou je již samotný fakt, že díky Internetu mohou knihovny poskytnout uživatelům nezbytné informace a umožnit získání znalostí a dovedností, jež v podmínkách knihoven nelze na odpovídající úrovni a v potřebném rozsahu z personálních a časových důvodů zajistit tradičními formami výuky. Při přípravě podobných kursů je opět možné se poučit na Internetu – a nemusí to být vždy jen na obdobných kursech připravených pracovníky knihoven pro uživatele knihovnicko-informačních zdrojů a služeb.

TILT – Texas Information Literacy Tutorial

<http://tilt.lib.utsystem.edu/>

Další užitečné zdroje na Internetu:

EduWeb

<http://www.eduweb.co.uk/>

FlashPlanet.com

<http://www.flashplanet.com/>

KnowledgePlanet.com

<http://www.knowledgeplanet.com/>

Open Learning Agency Virtual Library

<http://www.ola.bc.ca/ol/services/library/welcome.html>

SmartForce – e-Learning

<http://www.smartforce.com/corp/marketing/default.htm>

Virtual University

<http://www.vu.org/>

Literatura:

1. JENKINS, Christine. Far out Learning. *School Library Journal Online* [online]. 2000, February 1. [cit. 2000-07-19]. Dostupné na World Wide Web: <http://www.slj.com/articles/articles/20000201_7463.asp>.
2. MENDELS, Pamela. Government study shows a boom in distance education. *The New York Times on the Web* [online]. 2000, January 12 [cit. 2000-07-19]. Dostupné na World Wide Web: <<http://www.nytimes.com/library/tech/00/01/cyber/education/12education.html>>.
3. STEED, Colin. *Web-based training*. Aldershot : Gower, 1999. xv, 265 s. ISBN 0-566-08103-2.
4. TETŘEVOVÁ, Milena. Další vzdělávání pro pracovníky slovenských knihnic a informačních specialistov: Projekt PROLIB a pilotný model dištančného vzdelávania knihovníkov. In *INFOS 2000 : zborník z 30. medzinárodného informatického sympózia, ktoré sa konalo v dňoch 3. - 6. apríla 2000 v Starej Lesnej*. Bratislava : Spolok slovenských knihovníkov, 2000, s. 180-186. ISBN 80-81565-80-5.

5. TETŘEVOVÁ, Milena. Kontinuálne vzdelávanie pracovníkov knižníc na Slovensku: Projekt PROLIB a pilotné kurzy dištančného vzdelávania. In *7. medzinárodný seminár CASLIN 2000 : vzdelávaní knihovníkú*. Olomouc : MOLIN, 2000.
6. TKAČÍKOVÁ, Daniela. Knihovny a podpora distančného a celoživotného vzdelávania. In *INFOS 2000: zborník z 30. medzinárodného informatického sympózia, ktoré sa konalo v dňoch 3. - 6. apríla 2000 v Starej Lesnej*. Bratislava: Spolok slovenských knihovníkov, 2000, s. 164-170. ISBN 80-81565-80-5.
7. WEINER, Rebecca S. Instructors say online courses involve more work at same pay. *The New York Times on the Web* [online]. 2000, June 21 [cit. 2000-07-19]. Dostupné na World Wide Web:<
<http://www.nytimes.com/library/tech/00/06/cyber/education/21education.html> >.